

8. nedjelja predavanja: FILOSOFIJA SVEJEDINSTVA V. SOLOVJOVA

Vladimir Sergejevič Solovjov (1853-1900) je jedan od najvećih i najoriginalnijih ne samo ruskih nego i evropskih mislilaca. Slovi za prvog ruskog profesionalnog filozofa čije je stvaralaštvo imalo i međunarodnu relevanciju i rezonanciju. Dokaz za to su dva izdanja njegovih sabranih djela u Njemačkoj kao i mnoštvo monografija posvećenih njemu na glavnim evropskim jezicima. On je prvi u Rusiji započeo da se na akademski način bavi filozofijom. Prije njega je bio opšteprihvaćen i u modi neakademski način filozofiranja poput diskusija u salonima stare Moskve i Peterburga kao i publicistički i esejistički članci u književnim i umjetničkim časopisima i žurnalima ili ponekad čak i u bluku dnevnika kao što je to činio Tolstoj. Solovjov je bio univerzitetski predavač (na Moskovskom Univerzitetu) na kojem je i odbranio magistarsku i doktorsku disertaciju. Napisavši svoju sjajnu disertaciju u ranoj mladosti sa svega 20 godina zadivio je čitavu ondašnju kulturnu i filozofsku javnost. Za razliku od nekih svojih poznatih savremenika i kolega posjedovao je bogatu filozofsku kulturu, široko obrazovanje i veliku erudiciju kako iz oblasti zapadne tako i istočne filozofije. Interesantno je istaći da uprkos svemu pomenutom on nije bio samo filozof u strogom, zapadnom smislu te riječi, nego istovremeno i izvanredan pjesnik, pisac, bogoslov, prevodilac Platona i biblijskih starozavjetnih tekstova, književni kritičar, publicista, društveni djelatnik, preteča ekumenističkog pokreta, tumač Biblije i crkveni pisac. Umro je u 47-oj godini i ostavio za sobom plodan opus (12 obimnih tomova različitih radova, 4 toma prepiski i dodatni tom materijala koji je naknadno otkriven i koji nije bio uvršten u njegova sabrana djela) i neizbrisiv pečat u istoriji ruske filozofije i kulture. Nivo njegovog filozofiranja o brojnim temama i problemima prevazilazi standarde i postignuća evropske filozofije.

1. IDEJA „SVEJEDINSTVA“ I NJENO MJESTO I ULOGA U FILOSOFIJI SOLOVJOVA

V.S. Solovjov je prvi ruski mislilac kojem je pošlo za rukom da izgradi povezan i dobro razrađen filozofski sistem koji obuhvata sve tradicionalne filozofske discipline: ontologiju, gnoseologiju, etiku i estetiku, antropologiju i socijalnu filozofiju. Upravo zbog toga je i on postao kulturna figura u istoriji ruske filozofije i svi kasniji mislioci u svom stvaralaštvu morali su se neizbježno suočavati sa njegovim filozofskim učenjem i određivati svoju poziciju spram njega. Ako bi smo htjeli napraviti paralelu između ruske i njemačke filozofske klasike onda bi smo mogli reći da je misao Solovjova imala istu onakvu istorijsku ulogu i sudbinsko značenje u ruskoj kakvo je Kantovo učenje zadobilo u okviru njemačke filozofije. Ovdje ćemo ostaviti po strani kardinalne razlike u psihomentalnom sklopu ličnosti i metafizičkom karakteru njihovog veltschaunga koje su nedovodive u pitanje. Solovljeva metafizika svejedinstva poput Kantove transcendentne filozofije bila je duhovni humus iz kojeg su početkom XX og vijeka izrasla moćna i raskošna filozofska stabla bujne i plodne vegetacije ruske misaonosti koja će joj ne samo podariti status samobitne filozofije nego i ostvariti bitan uticaj na razvoj evropske misli. Prvi na tom putu samobitnosti i originalnosti ruske misli bio je F.M. Dostojevski. Njegovi genijalni uvidi porodili su jedan dotad neviđen način filozofiranja koji nije bio vezan ni za kakvu tradiciju i autoritet te je stoga njegov mlađi savremenik i prijatelj Solovjov uspio da u taj način filozofiranja unese strogost i sistematičnost racionalnog mišljenja. Revolucionarne ideje Dostojevskog našle su izraz u njegovom filozofskom sistemu. Do Solovjova u ruskoj filozofiji postojale su dvije heterogene tendencije. Prva je bila zapadnjaštvo i ona je u biti bila imitatorska i ostvarivala se kroz uporno i sistematsko recipiranje zapadne filozofije. Druga tendencija je bila vezana za rađanje vlastitih originalnih ideja vezanih za promišljanje ruske istorije i njenog civilizacijskog izbora kao što su ruska ideja, smisao istorije, sabornost itd. i kristalimala se u vidu slovenofilstva. Solovjov se prvi uspješno latio veoma teškog i odgovornog posla da

sintetizuje na harmoničan način radikalne pretenzije tih dvaju suprostavljenih tendencija. U tom svijetlu Solovjov nastavlja i pojačava kritiku racionalizma koju su započeli slovenofili s tom razlikom da ta kritika nije više razorna i autistička, kritika per se, već samosvjesna, konstruktivna i produktivna refleksija koja ističe i pozitivne momente u zapadnoj filosofiji i značenjski korespondira sa onim što Hegelova dijalektička filosofija imenuje izrazom prevladavanje (aufhebung). Skoro u svakom djelu Solovjova tokom analize propusta zapadne filosofije prisutna je kritička i pohvalna nota a lajtmotiv te prosvjećene i samosvjesne, heurističke kritike je stvaranje nove istinske filosofije koja u biti jeste njegova filosofija univerzalnog jedinstva ili kako je on još naziva „filosofija svejedinstva“. Ma o čemu pisao i ma kakav problem i temu analizirao i istraživao on je uvijek to činio kroz prizmu i iz perspektive ideje svejedinstva. Ona je centralna ideja i hermeneutički ključ za razumijevanje svih velikih riječi njegove filosofije i bogoslovlja. I nije slučajno što su dva njegova rana spisa u cjelini posvećeni takvom jednom kritičkom projektu koji ima za cilj dokazivanje i pokazivanje mogućnosti i stvarnosti velike i sveopšte sinteze filosofije, nauke i religije. To je imanentna logika realnog historijskog procesa koja za konačni cilj ima izgradnju pozitivnog svejedinstva. Prvi spis nosi naziv „Križa zapadne filosofije (protiv pozitivista)“ 1874.g. i ujedno predstavlja njegovu magistarsku disertaciju a drugi, „Kritika apstraktnih načela“ (1880) - doktorsku disertaciju. Suštinu njegove prve knjige predstavlja opis uzroka krize zapadnoevropske filosofije koja je doživjela kulminaciju krajem 19-og vijeka. Dijagnoza je po njemu evidentna a to je hipertrofija i hipostaza razuma koji je nelegitimnim pretezijama prekoračio svoje granice i učinio sebe apsolutnim mjerilom istinitosti svega što jeste. Kraj tog racionalističkog hybrisa Zapada Solovjov izriče konstatacijom da je „filosofija u smislu apstraktnog, isključivo teorijskog znanja završila svoj razvoj i otišla nepovratno u prošlost.“ S druge strane on sa istom takvom indignacijom odbacuje i „pretenzije pozitivizma da bude opšti pogled na svijet.“ Zaključak do kog dolazi Solovjov analizirajući zapadnoevropsku filosofiju sve do Šopenhauera i Hartmana glasi: „rezultati zapadnog filosofskog razvoja potvrđuju u formi racionalnog saznanja one iste istine koje su u formi vjere i duhovnog sozercanja tvrdila velika teološka učenja Istoka“; zapadna misao je logički išla ka ostvarenju „univerzalne sinteze nauke, filosofije i religije.“ Ostvarenje navedene sinteze „treba da bude najviši cilj i poslednji rezultat umstvenog razvoja“. Upravo ovom rečenicom napisanoj u ranoj mladosti, u prvom njegovom značajnom radu, u sublimiranom i sažetom obliku formulisana je njegova omiljena i najvažnija ideja kojoj će ostati vjeran od početka do kraja svog stvaralaštva, ideja svejedinstva i sinteze zapadne i istočne kulture. I zaista prilikom analize sistema misli V. Solovjova princip sintetizma i sintetičnosti predstavljaju osnovnu crtu i dominantno obilježje njegovog filosofskog diskursa. To je naročito vidljivo i u njegovom interesovanju za najrazličitije svjetske filosofske tradicije gdje pored imena Platona, Lajbnica, Spinoze, Kanta, Fihtea, Šelinga, Hegela, Hartmana srećemo i neoplatoničare, patrističke mislioce, mističke autore, Dostojevskog, Fjodorova i dr. I uprkos aktivnoj recepciji tako raznorodnog filosofskog i duhovnog nasleđa Solovjov ostaje originalan i samobitan mislilac. Zbog toga i ne čudi da je uprkos prvobitnim simpatijama za slovenofilstvo i genetičke povezanosti njegovog učenja sa njim moralo doći do njihovog definitivnog raskida. Premda postoje i opozitna mišljenja značajnih autora poput K.V. Močuljskog, L.M. Lopatina i E.L. Radlova da je on ostao vjeran slovenofilstvu čitavog života ipak danas među najznačajnijim istraživačima njegovog djela preovlađuje mišljenje, koje je svojedobno u svojoj knjizi „Vladimir Solovjov i njegovo vrijeme“ iznio najveći poznavalac njegovog stvaralaštva, veliki ruski filosof A.F. Losev, da on nikada nije bio slovenofil. Najbolji dokaz neslovenofilske orijentacije Solovljeve misli predstavlja njegovo tumačenje odnosa uma i vjere. Dok kod slovenofila um biva podčinjen vjeri a filosofija predstavlja samo „momenat u razvoju“ ljudskog duha, manje važan u odnosu na nju, dotle Solovjov već od najranijih radova insistira na sintezi principa uma i vjere na filosofskoj osnovi a samu filosofiju u duhovnom smislu pozicionira iznad vjere. Kao što će oštromno primijetiti V. Zenjkovski „od zbližavanja filosofije i vjere kod Solovjova više je dobila filosofija negoli vjera.“

U svojoj doktorskoj disertaciji Solovjov eksplicitno formuliše svoj projekat koji podrazumijeva realizaciju „te velike sinteze prema kojem ide čovječanstvo“, ostvarenje pozitivnog svejedinstva u životu, znanju i stvaralaštvu. Uvjerivši se u ograničenost empirijskih nauka i sterilnost apstraktne filosofije i tradicionalne teologije on govori o nužnosti izgradnje „mističkog znanja“ kao „slobodne teosofije“ koja predstavlja zbiljsku sintezu svega ili traženo učenje o svejedinstvu. Pokušajmo bliže odrediti značenje pojma svejedinstva koji je šifra i ključ za razumijevanje svekolikog njegovog plodnog i raznovrsnog stvaralaštva. Riječ svejedinstvo kod Solovjova označava

jedinstvo svega i to prije svega jedinstvo Boga i svijeta, božanskog i ljudskog bivstvovanja. Svejedinstvo je duh koji povezuje svekolika prirodna bića, duhovne svjetove, ljude i društvo sa najvišim i jedinstvenim Principom. I kada pokušavamo izvući ili izdvojiti neki dio kao zasebnu cjelinu iz tog organskog i kompaktnog svejedinstva mi ga automatski pretvaramo u ono što Solovjov naziva „apstraktno načelo“. Stoga racionalno saznanje, postavši apstraktno, izolovano i disocirano od bivstvovanja postaje defektno i nemoćno. S druge strane empirijska mišljenja zanemarujući i čak poričući unutrašnji, duhovni i metafizički aspekt bivstvovanja takođe promašuje bit stvari i doživljava neuspjeh. I upravo žestoka kritika takvih „apstraktnih načela“ predstavlja i dominantan sadržaj njegove doktorske disertacije.

2. KATEGORIJA „BIĆA“ I POJAM „BOGA“ KOD SOLOVJOVA

U Solovljevoj metafizici mogu se izdvojiti dva učenja. S jedne strane učenje o Apsolutu kao „svejedinstvu“ inspirisano idejama Šelunga i Spinoze i s druge strane učenje o „Bogočovječanstvu“ koje se zasniva na hrišćanskim idejama. Ova dvostrukost kod Solovjova ostaje neprevladana kako je to svojedobno uočio V. Zenjkovski.

Iako filozofija ima za svoj predmet cjelokupnost svega što jeste tj. bivstvovanje ona mora ići još dublje i otkriti svoj pravi predmet a „to je ono čemu bivstvovanje pripada tj. bezuslovno biće ili biće kao bezuslovni princip svakog bivstvovanja“. To apsolutno prapočelo, poslednju osnovu svekolikog bivstvovanja po Solovjovu predstavlja Apsolut, „svejedinstveno biće“ ili kako ga još on određuje „nadbíće“ („сверхъущее“). Na ontološkom planu Apsolut je supstancijalni princip, na gnoseološkom planu istina, u etici Dobro a u estetici Ljepota. On je Jedno i u njemu je sadržano „sve“. Apsolut se može uporediti sa Kosmosom, oni su „jedinosuši“. On ne može imati nikakva određenja, dat nam je neposredno i ni na koji način se nemože izvesti iz čistog uma, jer kako piše Solovjov „neposredno osjećanje apsolutne stvarnosti leži dublje od svakog određenog osjećanja, predstave i volje“. Apsolut je istovremeno i „ništa“ i „sve“: „ništa“ zato što on nije nešto, ne može se svesti na bilo šta i „sve“ jer on ne može biti lišeno nečega i određuje i obuhvata u sebi sve što jeste. Apsolut na taj način se može zamisliti kao „svejedinstvo“, ono je jedno u sebi samom i istovremeno sve u svemu. Sa religioznog aspekta Apsolut je Bog a sa filozofskog Nadbíće. Apsolut ima dva različita pola: prvi predstavlja bezuslovno, čisto nadsušto jedinstvo slobodno od svakog projavljivanja i bivstvovanja i drugi koji predstavlja stvaralačku snagu bivstvovanja, mnoštvenost formi, neposrednu potenciju bivstvovanja, pramateriju ali istovremeno i vječni obrazac bivstvovanja tj. ideju. Dok prvi pol predstavlja „svejedinstveno biće“ dotle drugi pol označava „nastajuće svejedinstvo.“ Drugim riječima „natprirodnom biću Božijem potrebna je priroda radi projavljenja svojeg božanstva“, „jedno da bi bilo sve zahtijeva mnoštvo“. U prirodnom svijetu svejedinstvo postoji na potencijalan način kao slijepa nesvjesna težnja i tek u čovjeku u obliku svijesti ono zadobija stvarnu, mada idealnu formu. Apsolutno biće Solovjov naziva Bog a nastajući Apsolut čovjekom dok je apsolutna istina izražena u „Bogočovječanstvu“ jer „jedino u čovjeku drugi apsolut svjetska duša nalazi svoje pravo ostvarenje u oba svoja principa.“ Pri tom prvi apsolut, (koji je genetički, u vremenu i prostoru poslednji) je prvi u logičkom ili metafizičkom smislu kao i kod Hegela. Dakle Apsolut ili apsolutno načelo razotkriva se u svom trostrukom jedinstvu koje na religioznom planu odgovaraju trima ipostasima Svete Trojice: 1. momenat predstavlja momenat statičkog i nediferenciranog jedinstva (Bog kao Bog-Otac); 2. momenat jeste momenat individualizacije i diferencijacije (Logos ili Bog-Sin); i najzad, 3. momenat predstavlja momenat najvećeg slobodnog diferenciranog jedinstva (Bog-Sveti Duh). Ideju takvog jedinstva u kosmosu predstavlja Sofija ili „svjetska duša“. Na ovaj način Solovjov se distancira od monizma u učenju o Apsolutu. Apsolutu je potreban „drugi“ u kom bi on mogao pokazati sebe, „neophodna mu je neka idealna stvarnost“. Ovdje se Solovjov oslanja na Fihteia i Šelunga. On pokazuje da samo ovakvim projavljivanjem Apsoluta Jedinstvo prelazi u „Svejedinstvo“. Bog tj. Apsolut je istovremeno i transcendentan i imanentan svijetu a posrednik zahvaljujući kojem on biva prožet duhom

i povezujuća spona tvorca i tvorevine je čovjek blagodareći svojoj dvostrukoj prirodi. Krajnji cilj Vaseljene je sinteza zemaljskog i božanskog, sveopšte ponovno ujedinjenje u živom svejedinstvu. Apsolut u filozofiji svejedinstva nemoguće je zamisliti odvojeno od svijeta jer je on sa njime povezan. Apsolutno biće proizvodi, stvara bivstvovanje, prirodu, ali u potpunosti ne prelazi u njih. Akt transponovanja i transformacije Apsoluta u materijalni svijet i svijet fenomena označava akt „otpadanja“ „svjetske duše“, Sofije, (koja predstavlja idealnu paradigmu bivstvovanja), od Apsoluta. „Svjetska duša“ prisjećajući se tog pada u kaos čulno materijalnog svijeta postepeno se reorganizuje, konsoliduje i vraća svom transcendentnom izvoru preko 5 hijerarhijski strukturiranih bivstvovnih stadijuma: 1. neorganskog ili mineralnog, 2. vegetativnog ili biljnog; 3. organskog ili životinjskog; 4. duhovnog ili ljudskog, osviještenog znanjem o Apsolutu, apsolutolikom i 5. posljednjem, najsavršenijem i apsolutnom ili Božijem stadijumu koji podrazumijeva ostvarenje ideje ponovnog sjedinjenja svijeta i Boga posredstvom čovječanstva. Dakle svjetski proces, koji je u biti kosmogonijski, budući da se „svjetska duša“ sjedinjuje sa palim svijetom na spoljni način, implicira teogonijski u kom se upravo dešava to stapanje i unutrašnje jedinstvo prirode sa Bogom i što se ostvaruje pomoću čovjekove svijesti.

3. UČENJE O „CJELOVITOM ZNANJU“ SOLOVJOVA

U Solovljevoj metafizici svejedinstva gnoseološke ideje imaju važno mjesto. Filozofija po njemu pripada kompleksu „cjelovitog znanja“. E pa šta uistinu kod njega znači to istinsko ili „cjelovito znanje“? Odgovor koji se prirodno nameće i logički slijedi iz njegovih metafizičkih razmatranja jeste da je to ono znanje koje nije apstraktno već konkretno tj. koje ima „bezuslovni karakter“. Takvo jedno znanje po Solovjovu pretpostavlja jedinstvo ili sintezu svih oblika znanja: čulnog iskustva, racionalnog mišljenja i vjere ili mističkog znanja. Drugim riječima cjelovito znanje uključuje u sebi bogoslovlje kao mističko znanje, nauku kao empirijsko znanje i filozofiju kao racionalno znanje. Najviša istina i apsolutno znanje pripada jedino oblasti religioznog znanja odnosno teologiji. Mističizam, određujući vrhovni princip i krajnji cilj svakog znanja ima za Solovjova centralno značenje. Mistička intuicija razotkriva nam prisustvo Svejedinstva u nama samima i u svekolikom bivstvujućem. Solovjov je imao mističko iskustvo kojeg je on shvatio kao opit živog prisustva Svejednog i apsolutne prarealnosti. Empirizmu pripada uloga infrastrukture i služi realizaciji viših principa a racionalizmu medijatorska i povezujuća. Predmet cjelovitog znanja je „istinsko biće“ i ono ima za cilj da u saznanju Apsoluta dokuči „bezuslovno svejedinstvo“. Apsolut obitava izvan i iznad svekolikog bivstvujućeg i nedostupan je racionalnom saznanju.

Bez te „univerzalne“ sinteze teologije, filozofije i nauke nemoguća je ni cjelovita istina ni istinsko znanje. Nauka daje potreban materijal za svako znanje, filozofija mu pridaje idealnu formu a jedino ga teologija ispunjava apsolutnim sadržajem. Svaki od konstituenata cjelovitog znanja ma koliko bio značajan ne može pretendovati na punoću istine ukoliko naruši njegov sintetički karakter i jednostrano proglasi svoju samostalnost apsolutnom. Zbog toga Solovjov insistira na naročitoj vrsti filozofije koja integriše u sebi i mističizam i racionalizam i empirizam i koju naziva „slobodna teosofija“. Osim toga ona objedinjuje takođe logiku, metafiziku i etiku. Ta istinska, cjelovita filozofija nije prosto dio cjelovitog znanja kakva je npr. teorijska filozofija već je kao „filozofija života“ njegova osnova i suština. Ona posjeduje sve ljudske sposobnosti, ljubav, volju i osjećanje, racionalno saznanje i intuiciju, naučno znanje i vjeru, logiku i moral, unutrašnju cjelovitost duha i snagu uobrazilje. Samo kao takva ona je dostojna svog predmeta koji predstavlja istinsko biće ili princip svejedinstva. Rezimirajući svoja razmišljanja o ideji „slobodne teosofije“ Solovjov u djelu „Filozofska načela cjelovitog znanja“ piše sledeće:

„Slobodna teosofija je znanje koje za svoj predmet ima istinsko biće u njegovom objektivnom obliku, za cilj unutrašnje jedinstvo čovjeka sa istinskim bićem i koje za materijal ima podatke ljudskog iskustva u svim njegovim oblicima, najprije mističkog, zatim unutrašnjeg ili psihičkog i najzad spoljašnjeg ili fizičkog iskustva. Njegovu osnovnu formu sačinjava intelektualno sozercanje ili intuicija ideja povezana u zajednički sistem posredstvom čisto logičkog ili apstraktnog mišljenja i najzad njegov djelatni izvor ili uzrok je nadahnuće tj. djelovanje viših idealnih bića na ljudski duh“.

Stvarno saznanje predmeta po Solovjovu obuhvata prvenstveno vjeru u apsolutno postojanje nekog predmeta, umstveno sozercanje ili predstavu njegove suštine ili ideje i stvaralačko ovaploćenje ili realizaciju te ideje posredstvom stvarnih osjeta ili empirijskih podataka našeg prirodnog čulnog saznanja. I sam proces saznanja biva kod njega određen kao: „1. vjera 2. uobrazilja 3. stvaralaštvo“. Spoljašnje saznanje je čulno i racionalno a unutrašnje bezuslovno i mističko. Istina se ne može odrediti pomoću čulnog i racionalnog znanja niti pak pomoću dogmata vjere. Saznanje predstavlja jedino jedinstvo tih triju principa. Pošto se istina po Solovjovu nalazi u Apsolutu (Bogu) onda i njeno saznanje je moguće jedino posredstvom religioznog opažanja i mističke intuicije tj. vjere. Ovo predstavlja krucijalno mjesto i demarkacionu liniju između Solovljeve i Hegelove filosofije koju brojni interpretatori djela velikog ruskog i njemačkog mislioca vrlo često previđaju vođeni interesom da hegelovskim naočarima pročitaju i shvate autora prvog filosofskog sistema na evropskom Istoku. Prva, očigledna diferencija specifična predstavlja odabir sredstva ili načina ostvarenja na putu spoznaje Apsoluta. Kod Hegela je to teorijska filosofija, apstraktni, spekulativni i bezživotni duh a kod Solovjova je to filosofija života i spasonosna hrišćanska vjera, slobodna simfonija uma i srca da se prihvati istina koja vječno boravi u Bogu i treba da se ostvari u našem životu tj. živ i cjeloviti duh. Iako i kod Hegela imamo identičnu definiciju predmeta istine kao i kod Solovjova a to je Apsolut, ipak ovaj posljednji na putu ka dostignuću konačne istine odbacuje ideju prvog o identitetu saznanja i bivstvovanja (“isto je misliti i biti“) smatrajući da jedan takav logički totalitarizam uništava i sam subjekt saznanja i bivstvovanje. Apsolut po Solovjovu nije hipostaza racionalnog uma niti se svekolika duhovnost može svesti na racionalno mišljenje. Velika zabluda Hegelove filosofije sastoji se u tome što je on granice mišljenja poistovjetio sa granicama bivstvovanja. Umjesto kartezijanskog cogito ergo sum čiji je sledbenik i Hegel ruska filosofija je u liku i djelu Solovjova izgovorila njene svete riječi: cogito, amo, credo omnibus est (mislim, volim, vjerujem, dakle svejedinstvo jeste). Apsolut predstavlja sintezu racionalnog i iracionalnog te stoga njegovo postignuće iziskuje realizaciju duhovnih vrijednosti višeg nivoa kao što je vjera a na racionalan način možemo doći samo do dokaza o istinskom bivstvovanju najvišeg bića tj. o tome na koji način on postoji. Do istine bivstvovanja i tajanstvene dubine bića vodi nas jedino vjera po Solovjovu. Ova njegova fundamentalna intuicija podudara se sa mislima ranih slovenofila ali u svemu drugom oni se prilično razlikuju. Taj opšti rezultat svoje gnoseologije svejedinstva Solovjov će formulirati riječima: ”Da Bog jeste mi u to vjerujemo a šta on jeste mi to ispitujemo i saznajemo“.

Svoju teosofiju Solovjov sjedinjuje sa “slobodnom teokratijom“ i „slobodnom teurgijom“. Teokratija predstavlja duhovnu vlast koja je u stanju da organizuje socijalno politički život i kulturu i stavi je u službu božiju da bi stvorila Carstvo Božije na zemlji. Teurgija predstavlja djelovanje na svijet pomoću religioznog stvaralaštva odnosno „čovjekovu realizaciju božanskog načela u čitavoj empirijskoj, prirodnoj stvarnosti, čovjekovo ostvarenje božanskih moći u najrealnijem prirodnom bivstvovanju“.

4. UČENJE SOLOVJOVA O “BOGOČOVJEČANSTVU“

Sve ključne teme ruske filosofije koje su u manjoj ili većoj mjeri razrađivali mislioci prve polovine XIX vijeka našle su svoj izraz i definitivno ovaploćenje u stvaralaštvu Solovjova. Prva među njima bila je naravno religiozna tema, tema istinskog smisla hrišćanstva. Kao i za sve prethodne značajne ruske mislioce počev od

Čadajeva do Dostojevskog tako i za Solovjova hrišćanstvo nije bilo neko učenje tj. teorija već realna snaga koja djeluje u svijetu i čovjeku i koja je povezana sa najdubljim osnovama ljudskog bivstvovanja i bivstvovanja čitavog svijeta. Takođe teba istaći da je i Solovjov poput svojih slavni kolega i savremenika, odlučno odbacivao svako ono poimanje hrišćanstva koje je suprostavljalo i dijelilo duh i materiju, božansko i zemaljsko bivstvovanje i koje je naročito bilo karakteristično za srednjovjekovno hrišćanstvo. Istinsko hrišćanstvo po mišljenju ruskih filozofa ne treba da prenebregava i potiskuje tjelesnost i plot već da je preobražava i uzdiže na nivo božanske i savršene materijalnosti za razliku od srednjovjekovnog hrišćanstva koje je dopuštalo mogućnost postizanja jedinstva čovjeka i Boga samo u budućem životu tj. nakon smrti čovjeka. Solovjov je u potpunoj saglasnosti sa tradicijom ruske filozofije smatrao da je to jedinstvo realno i značajno već u ovozemaljskom, empirijskom životu. Istinsko hrišćanstvo kao glavni cilj treba da ima, po mišljenju Solovjova, ne spasenje ljudske duše od ploti, od zemaljskog svijeta, već spasenje same ploti, preobražaj zemaljskog svijeta zajedno sa čovjekom i posredstvom njegove aktivnosti.

Za Solovjova pitanje istinskog smisla religije i težnja za novom formom hrišćanske svijesti bili su važniji od pitanja teorije saznanja i etike. Reformisati hrišćanstvo, osloboditi ga od svega spoljašnjeg i njemu tuđeg, raskriti njegovu istinsku moralnu i humanu suštinu treba da bude najvažniji zadatak nove filozofske i religiozne svijesti. Taj neodložni zahtjev duha vremena podrazumijevao je njegovu dvostruku realizaciju. Na teorijskom planu to znači preobražaj „vječnih sadržaja hrišćanstva u novu, njemu odgovarajuću tj. racionalnu, bezuslovnu formu“ dok na praktičnom i socijalnom planu „suština istinskog hrišćanstva jeste preobražaj čovječanstva i svijeta u Hristovom duhu, pretvaranje carstva zemaljskog u Carstvo Božije (ne od ovog svijeta)“. Savez hrišćanstva i savremene filozofije ne samo da je realno moguć nego je i istorijski neizbježan po Solovjovu. Rešenju ovog životno važnog zadatka vaskrsenja i obnove istinskog hrišćanstva on će posvetiti čitav svoj život.

Filozofska razmišljanja o različitim aspektima religioznog života čovjeka i čovječanstva prisutna su u manjoj ili većoj mjeri u gotovo svim Solovljevim djelima. Sama ta činjenica dovoljno govori o značaju, važnosti i mjestu filozofije religije u njegovom sistemu misli. I najviši praktički cilj filozofije svejedinstva ima religiozni karakter budući da je povezan sa duhovnim preobražajem i spasenjem ljudi i svekolikog bivstvjućeg tj. sa ostvarenjem „carstva Božijeg“ na zemlji. U tom kontekstu i učenja o čovjeku, društvu i istoriji Solovjova su na najtješnji način povezana sa njegovom filozofijom religije i bez nje teško da ih je moguće na pravi način i razumjeti.

U osnovi Solovljeve filozofije religije nalazi se pojam „Bogočovječanstva“ tj. misterijska ideja o „Bogu koji je postao čovjek“ i u kojoj je Solovjov vidio istinski smisao hrišćanstva. Pomenuti pojam takođe mu je bio potreban radi prevazilaženja dualizma božanskog i svjetskog koji je bio kao što smo već istakli karakterističan za tradicionalno hrišćansko bogoslovlje i koji ga istovremeno štiti od pada u panteizam. Dakle pojam „Bogočovječanstva“ ne podrazumijeva ni dualističku vjeru u transcendentnog Boga niti pak panteističku vjeru u njegovu imanentnost kao sveprožimajući princip. Pa ipak, Bog kod Solovjova je istovremeno i transcendentan i imanentan a povezujuću kariku između njega i svekolike tvorevine predstavlja čovjek. Pomoću pojma Bogočovječanstva Solovjov je uspio da se zaštiti od svih potencijalnih ateističkih optužbi da je svijet bezbožan a s druge strane i od prigovora teista da su bog i svijet inkompatibilni i nesamjerljivi. Konačni cilj Kosmosa predstavlja sinteza vremenskog i svjetovnog sa božanskim i vječnim tj. sveopšti preobražaj u živom Svejedinstvu. Po Solovjovu sva priroda teži ka čovjeku i čovječanstvo u svojoj utrobi stvara Bogočovječanstvo. Inkarnacija Boga u Isusu Hristu predstavlja centralni događaj ne samo istorije čovječanstva nego i čitavog kosmičkog procesa. Zadatak religije se sastoji u integraciji čovječanstva na duhovnoj osnovi kako bi ono postalo „provodnik“ između Boga i materijalnog svijeta i bilo katalizator na putu ostvarenja njegovog ideala koji je po Solovjovu jedinstvo sa Bogom, carstvo Božije tj. univerzalni apokatastasis.

Pojam „bogočovječanstva“ je kod Solovjova tijesno povezan sa idejom „Sofije“ ili premudrosti Božije koju on razumijeva na trostruk način. On je određuje prije svega kao „božanski element“, kao „božje tijelo“. U tom smislu ona se razlikuje od svjetske duše jer nije materijalni princip i nasuprot njoj nije garant mnoštvenosti svijeta već princip njegovog jedinstva i univerzalnosti. Drugo određenje Sofije podudara se sa značenjem bogočovječstva tj. ona objedinjuje i božansko i materijalno načelo, ona je Hristos-Sofija. Emanacija bogočovječanske Sofije je

Bogorodica posredstvom koje se premudrost božija ovaploćuje u čovjeku, svijetu u cjelini i u mističkoj crkvi kao "tijelu hristovom". Takva crkva sjedinjujući materiju sa bogom garantuje preobražaj „nebožanskog svijeta“. I najzad tvarno-netvarna Sofija ovaploćuje se u idealno čovječanstvo čineći ga „istinskim, čistim i potpunim“.

Dakle, Hristos, Bogorodica, mistička crkva i idealno čovječanstvo doprinose realizaciji u svijetu premudrosti božije sjedinjujući „sve što jeste“ sa Bogom. Zahvaljujući bogočovječanskom procesu svijet treba da bude „potpuno ovaploćenje božanske mudrosti“.

I najzad Solovjov određuje Sofiju i kao tvarno načelo. Njenu emanaciju predstavlja svjetska duša. I dok su božanska Sofija i svjetska duša dva različita bića dotle tvarna Sofija predstavlja „živu dušu prirode i vaseljene“ i njena proavljenja su istorijska crkva i realno čovječanstvo. Za razliku od Hegela prirodu Solovjov ne shvata kao otuđenje Apsoluta već je mistički rehabilituje i tumači kao njegovu emanaciju.

Među navedenim trima raznim značenjima Sofije kod Solovjova postoji dijalektička povezanost. Božanska Sofija je teza, antiteza je tvarna Sofija dok sintezu predstavlja božanska-tvarna Sofija. Ovakvo tumačenje Sofije bilo je potrebno Solovjovu budući da ono pokazuje neraskidivu povezanost božanskog i tvarnog svijeta do čega mu je najviše bilo stalo. Najveće moguće, nebesko Svejedinstvo u njegovoj interpretaciji je moćna sjedinjujuća snaga svega onog što je razdvojeno i fragmentirano u našem svijetu. Sofija je spiritus movens globalnog procesa ostvarenja Svejedinstva na zemlji i garant njegovog uspjeha. Solovjov u tumačenju funkcionisanja Apsoluta preuzima ideju neoplatonizma o samoobogaćujućem otuđenju koja je bila karakteristična za svekoliku tradiciju hrišćanskog misticisma i koju srećemo u hegelijanstvu i marksizmu. U skladu sa ovom idejom samoobogaćenje može biti postignuto samo preko samootuđenja tj. preko narušavanja prvobitnog jedinstva. U svojoj transcendentnosti Apsolut stvara svoju drugost i preko nje biva dostupan mišljenju. On takođe stoji nasuprot svojoj drugosti i suprotstavljajući je sebi istovremeno je i sjedinjuje u sebi.

5. ETIČKO I ISTORIOSOFSKO UČENJE V. SOLOVJOVA

Etička i problematika filosofije istorije iako nijesu bile u epicentru filosofske refleksije Solovjova ipak ih on nije mogao zaobići budući da i one figuriraju kao važne oblasti filosofskog istraživanja bez kojih je svako sistemsko filosofiranje nepotpuno.

Problemima morala Solovjov je posvetio, po mišljenju nekih referentnih istraživača njegovog filosofskog nasleđa, možda svoju najznačajniju knjigu „Opravdanje dobra“ (1897). Premda neki autori, poput Močuljskog smatraju da najveću novinu tog djela predstavlja priznanje autonomnosti etike tj. njenu nezavisnost ne samo od religije nego čak i od metafizike ipak takva mišljenja su neprihvatljiva budući da sugerišu nepostojanja Boga i besmrtnosti duše što je za Solovjova bio nonsens. Na taj pokušaj sekularističke falsifikacije religiozno-metafizičkog smisla etike Solovjov prvi je upozorio u svojoj knjizi posvećenoj njegovom stvaralaštvu poznati ruski filosof E. Trubecki i jedan od najboljih poznavalaca njegove misli. O tome jasno svjedoče i sledeće riječi Solovjova koje predstavljaju njegovu definiciju morala. „U savršenoj saglasnosti sa najvišom voljom, priznajući svemu drugom bezuslovni značaj ili vrijednost ukoliko su slika i prilika Božija prihvatiti maksimalno moguće učešće u ličnom i društvenom usavršavanju radi konačnog ostvarenja Carstva Božijeg na zemlji“.

Solovjov ističe da se etika u biti može izvesti iz tri osjećanja: stida, sažaljenja i religioznog strahopoštovanja. Osjećanje stida, čiji prototip predstavlja seksualni stid, pokazuje čovjekov odnos prema onom što je u čovjekovoj prirodi niže u duhovnom smislu a to je njegova animalnost. Savjest na kojoj se takođe zasniva moral predstavlja epifaniju stida i obezbjeđuje cjelovit preobražaj unutrašnjeg života ličnosti. Sažaljenje je socijalno osjećanje koje izražava čovjekov odnos prema drugim ljudima i povezano je sa solidarnošću i milosrđem i njegova je uloga da transformiše društvo u cjeloviti organizam. I najzad, religiozno strahopoštovanje izražava ono što je u duhovnoj hijerarhiji vrijednosti iznad čovjeka a to je pobobožnost. Funkcija ovog osjećanja predstavlja cjelovit preobražaj

ljudske prirode pomoću njene sinteze sa Bogom kao apsolutnim centrom bivstvovanja. Univerzalnost ovih triju osjećanja još su jedan neoboriv dokaz su da autonomnost etike nije moguća. Što se pak tiče Kantovog kategoričkog imperativa koji ne počiva na psihološkim temeljima, Solovjov smatra da njegova ideja autonomnog morala ne protivrječi njegovoj i da se dopunjuju. Kant je po njemu pokazao čistoću principa dobra a on je suptilnom analizom empirijskih manifestacija morala samo dopunio taj princip dajući mu punoću i snagu.

Moralna filosofija po Solovjovu predstavlja vodič za one koji su izabrali pravi put a to je put postignuća pravednosti i dobra. Postoji moralni smisao života koji je u svojoj biti hrišćanski. Etika je povezana sa vjerom u postojanje dobra i nesebičnim služenjem njemu. Vjera u dobro je vjera u postojanje nevidljivog moralnog ustrojstva svijeta, u egzistenciju duhovnih i moralnih osnova života. Dobro nije ni spoljašnja sreća ni hedonizam ni vlast niti bilo šta drugo nego Apsolut odnosno Bog. Solovjov je tvrdio da etički činioци treba da imaju sve veću ulogu u politici. Kritikovao je i nacionalizam ali istovremeno i kosmopolitizam smatrajući da poštovanje nacionalnosti nije moguće odvojiti od poštovanja ličnosti.

Jedan od vrlo važnih motiva u stvaralaštvu Solovjova predstavlja i motiv "smrtoborstva" ili borbe protiv smrti. U skladu sa svojim hrišćanskim osjećanjima smatrao je smrt za najveće zlo na svijetu, „nesrećom svih nesreća“. Kao i njegov prethodnik i učitelj Fjodorov i Solovjov zauzima poziciju etičkog neprihvatanja smrti smatrajući je lažju i bezakonjem, brutalnim negiranjem života i antiidejom. Njegova argumentacija počiva na uvjerenju da život kao viša bivstvomna sila koja „oživljava“ niže stupnjeve bivstvovanja od sebe, a tu ubraja i smrt kao najniži, ne može biti njoj potčinjena. Stoga smrt nemože biti „opravdana i ozakonjena u ime uma i ideje. Smrt nije ideja nego njena negacija, ona je samo bunt slijepe sile protiv uma“.

U tumačenju istorijskog procesa Solovjov je za razliku od slovenofilskom partikularizma insistirao na istorijskom univerzalizmu. Subjekt i nosilac istorijskog procesa nijesu ni velike istorijske ličnosti niti pak moćne kulture ili civilizacije već čovječanstvo u cjelini. Njegova filosofija istorije je religiozno obojena. Glavni akteri na istorijskoj pozornici su čovjek i Bog. Stvaranje istorije je rezultat njihovog partnerskog odnosa i saradništva. Bog u istoriji ostvaruje svoju zamisao samo preko čovjeka. Božanski providencijalizam i čovjekov istorijski aktivizam imaju jedan i isti cilj a to je totalni duhovni preobražaj čovječanstva na putu ka ostvarenju Carstva Božijeg na zemlji. Iako „vođen“ božijom rukom čovjek je ipak nezamenljivi akter i stvaralački element istorijskog procesa. Elaboracija pitanja poput istorijskog progressa i regresa, pokretačkih snaga, smisla i cilja istorijskog djelovanja, socijalnog ideala, problem kraja i eshatološkog epiloga istorije iako nijesu bila goruća i aktuelna u početnoj i zreloj fazi njegovog stvaralaštva ipak neposredno pred kraj njegovog života postaće neobično važna pa čak i sudbonosna. Dugo vremena Solovjov je bio pristalica ideje istorijskog progressa koji sam po nekoj svojoj unutrašnjoj logici i imanentnom scenariju u nekoj doglednoj tački u budućnosti treba da dovede do konačnog ostvarenja Carstva Božijeg na zemlji, dugoočekivanog sna svih prethodnih istorijskih pokoljenja ljudi. Pa ipak ta optimistička vjera u liberalni progres i njegovo ubjeđenje da i po cijenu sekularizma čovječanstvo može doći do svog spasenja preko Isusa Hrista par godina prije njegove smrti se nepovratno ugasila. Utopistička idila o savršenom nadčovječanstvu tj. eshatologija postepenog istorijskog usavršavanja čovječanstva ustupa mjesto pesimističkim slutnjama o sasvim drugačijoj istorijskoj perspektivi čovječanstva i scenariju kraja istorije bez bogočovječanstva kojeg bismo mogli nazvati eshatologijom izbora između dobra i zla. Ta radikalna revizija istorisofskog stanovišta naći će izraz u njegovom dijalogu „Tri razgovora“ (1899- 1900) a naročito u „Povijesti o Antihristu“, koji predstavlja dodatak pomenutog dijaloga. Novina i originalnost tog djela sastoji se u prikazu Antihrista kao filantropa koji ostvaruje sve progresivne ideje čovječanstva i čak ih predstavlja na hrišćanski način. Predviđajući bliski kraj ljudskog društva i dajući apokaliptičke prognoze istorije Solovjov piše o tome da „ovaj svijet“ završava svoje postojanje. Istorijska drama je odigrana i ostaje još jedino epilog“. Ove riječi zvuče kao parodija njegovog dotadašnjeg velikog ideala „slobodne teokratije“. Umjesto teosofskih projekata uništenja zla u svijetu, globalnog ujedinjenja religija, Sofije i bogočovječanske perspektive, čovječanstvo očekuju erupcije zla, destruktivni ratovi, sukob i poraz zapadne civilizacije u borbi sa panmongolizmom. Spasenje od okupacije narodi će vidjeti u kultu idola i totalitarizmu uz trijumf Antihrista. Novo carstvo ukoliko i nastane postojaće van granica zemaljske istorije

čovječanstva. Razlog ovako neočekivane i radikalne promjena slike svijeta i poimanja smisla istorije Solovjova kao i njegovo „prevrednovanje svih vrijednosti“ ostaće vječna tajna. Jedno je međutim izvjesno da se u proučavanju i ocjeni njegovog ukupnog stvaralaštva moraju obavezno uzeti u obzir „dva Solovjova“, onaj prije „Tri razgovora“ i onaj nakon njih.

Tek nakon smrti Solovjova njegove ideje postaće uticajne. U liku i djelu Solovjova Rusija je dobila snažan zamajac za samostalno filosofiranje oslanjajući se na tradicionalnu religioznost i domete zapadne filosofije. Svi kasniji ruski mislioci bilo kog pravca ili orijentacije mogu se nazvati nastavljačima njegove misli. Čitavu sjajnu plejadu ruskih religioznih mislilaca poput Bulgakova, Florenskog, Berđajeva, Franka, Jevgenija Trubeckog i mnogih drugih bilo bi nemoguće zamisliti bez Solovjova. On je bio začetnik i stegonoša originalne i specifične ruske religiozno-filosofske misli. Zahvaljujući mnogim poznatim učenicima posthumno će zadobiti reputaciju najvećeg ruskog filozofa a i danas nakon 120 g. od njegove smrti to mišljenje je dominantno među istoričarima ruske filosofije. Možda završne riječi protojereja Aleksandra Menja izgovorene na predavanju posvećenom Solovjovu prije tačno 30 godina najbolje portretišu njegov duhovni lik i kulturni značaj. Evo tog pasaža u cjelini.

„Taj spekulativni intelektualac uvijek je živio u vjeri i sa mističkim prozrenjem i zanosom vječnosti. Zato nam je Vladimir Solovjov drag ne samo kao pisac, mislilac i pjesnik već i kao neponovljivo osoben čovjek i sjajna ličnost kojom može da se ponosi svaka kultura“.